

Слово про Ігорів похід

Максим Рильський

Чи не гоже було б нам, браття,
Розпочати давніми словами
Скорбну повість про Ігорів похід,
Ігоря Святославовича? —
А зачати нам отую пісню
По сьогоденних бувальщинах,
Не по намислу Бояновім.
Боян бо наш віщий
Як хотів кому пісню творити,
Розтікався мислю по дереву,
Сірим вовком по землі,
Сизим орлом попід хмарами.
Спогадає перших днів усобиці —
Випускає він десять соколів
А на зграю лебединую:
Котру сокіл доганяє,
Та перша і пісню починає —
Чи старому князю Ярославові,
Чи Мстиславові хороброму,
Що зарізав Редедю
Перед полками касозькими,
А чи красному Роману Святославовичу.
Боян же, браття, не десять соколів
Напускав на зграю лебединую, —
Накладав він на живі струни
Віщі персти свої,
І самі вони славу князям рокотали.
Зачнемо ж ми, браття,
Від старого Володимира
До Ігоря сьогоденного.
Ігор сей, славен князь,
Міццю розум оперезав,
Мужністю сердечною нагострив,
Ратного духу виповнивсь
Та й повів полки свої хоробрі
На землю Половецьку,
За землю Руську.

О Бояне, солов'ю наш давній!
Тобі б сей похід ощебетати,
По дереву мислі пурхаючи,
Розумом ширяючи під хмарами,
Давню славу звиваючи з новою,
Летючи тропою Трояною
Через степи на море.
Тобі б співати пісню Ігореві,
Ігореві, Олега внукові:
"Не буря ясних соколів
Занесла через поля широкі, —
Галич лине зграями
К Дону великому".
А чи так би заспівати тут,
Віщий Бояне, внуче Велесів:
"Іржуть коні за Сулою,
Слава дзвенить у Києві,
Сурми сурмлять в Новгороді,
Стяги мають у Путивлі-граді,
Дожидає Ігор брата Всеволода.
Каже йому буй-тур Всеволод:
"Один брат, один світ світлий, Ігорю,
Обидва ми Святославовичі.
Сідлай, брате, свої коні бистрі,
Мої бо вже готові стоять,
Під Курськом осідлані.
А мої куряни — вправні воїни,
Під сурмами сповиті,
Під шоломом викохані,
З кінця списа годовані.
Всі путі їм відомі,
Яруги їм знайомі,
Луки в них напружені,
Сагайдаки відкриті,
Шаблі нагострені;
Самі скачуть, як вовки сірі в полі,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави".

* * *

Глянув Ігор на ясне сонце
Та й побачив — військо тьма покрила,
І сказав до дружини-вояцтва:
"Браття мої, друзі вірні!
Лучче нам порубаними бути,
Ніж полону зазнати!
А сядьмо, браття,
На бистрі свої коні,
На синій Дон погляньмо".
Зажадалося князеві
На провіщання не зважати,
Пошукати долі на Дону великім.
"Хочу, — каже, — з вами, русичі,
Чи списа зломити
При полі Половецькому
Та й наложити головою,
Чи шоломом пити воду з Дону".
Ой же ступив та Ігор князь
У золоте стремено
Та й поїхав по чистому полю.
Сонце йому тьмою шлях закрило,
Буря розбудила птаство,
Звіра в табуни ізбила свистом.
Див кричить на верху дерева,
Велить послухати землі незнаній, —
Волзі та й морю,
Сулі та й Сурожу,
Корсуню ще й тобі,
Тматороканський ідоле!

А половці дорогами небитими
Помчалися к Дону великому.
Риплять вози опівночі,
Мов ті лебеді ячать сполохані.
Ігор на Дон війська веде,
А вже лихо його тяжкее
Підстерігають птахи на дубах,
Вовки грозу в ярах навивають,
Орли-білозерці клекотом
Звірину скликають на кості,
Лисиці брешуть на щити багряні.

О Руська земле,
Уже ти за могилою!

Довго ніч темніє.
Зоря-світ запалала.
Сивий туман покриває поле,
Примовкає солов'їний щебет,
Галчиний гомін здійсмається.
Загородили русичі
Поле щитами багряними,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави.

* * *

У п'ятницю рано-пораненьку
Розтоптали вони полки погані,
Полки половецькі,
Стрілами у полі розсипались,
Умикали красних дівчат половецьких,
Тканинами, оксамитами та кожухами
Ще й уборами пишними половецькими
Мости по болотах вимощували.
Багряне древко, а корогва біла,
Багрян бунчук, а держало срібне —
Відважному Святославовичу!

Дрімає в чистому полі
Олегове гніздо хоробре,
Далеко залетіло-залинуло!
Не вродилось воно кривду терпіти
Ні від сокола, ні від кречета,
Ані від чорного того ворона,
Від поганого половчанина!
Біжить Гзак, сірим вовком стелеться,
Кончак слід йому показує
К Дону великому.

Ой рано-вранці пораненьку
Кривава зоря світ-день ізвістує,
Чорні хмари знаходять з моря,

Чотири сонця закрити хочуть.
Трепече в них синя блискавка. —
Бути грому великому,
Литися дощеві стрілами
З Дону великого.
Тут же то списам поламатися,
Тут же то шаблям пощербитися
Об шоломи половецькі
На річці Каялі
Близько Дону великого!
О Руська земле,
Уже ти за могилою!

Се вітри, внуки Стрибогові,
Віють з моря стрілами
На хоробрі полки Ігореві.
Земля гуде,
Вода в ріках каламутиться,
Порохи поле вкривають,
Гомонять стяги,
Половці наступають від Дону,
Від Дону та й від моря
І відо всіх сторін широких,
Обступили полки руські.
Діти бісові поле чисте
Криком перегородили,
А хоробресильні русичі
Своїми щитами багряними.

Славний яр-тур Всеволоде!
Стоїш ти на полі ратному,
Сиплеш на воїнів стрілами,
Гримиш об шоломи половецькі
Мечами гартованими.
Де тільки тур виросте,
Золотим своїм шоломом посвічуючи,
Там і лежать зітнуті
Нечестиві голови половецькі,
Ще й шоломи аварські,
Шаблею посічені булатною —
Твоєю, яр-тур Всеволоде!

Чи то на рани зважати йому,
Що забув і почесні й життя своє,
І веселий Чернігів-город,
І отецький золотий престол,
І всі звичаї та обичаї
Красної своєї дружини Глібівни!

Були віки Троянові,
Минулися літа Ярославів,
Одгули війни Олегові,
Олега Святославовича.
Той бо Олег мечем незгоду кував,
Стріли розсівав по землі.
Як ступав він в золоте стремено
У Тмуторокані, —
Дзвін той чув син Ярославів,
Великий Всеволод,
А Володимир князь у Чернігові
Уші собі щоранку затикав.
Бориса ж Вячеславовича
Хвальба на суд привела,
На тирсі зеленій
Погребний покров слала,
Карала за кривду Олегову,
Молодого князя відважного.
Тож із Каяли тієї
Ізвелів князь Святополк
Тіло батька свого взяти,
Між іноходцями угорськими покласти,
Везти до святої Софії київської.
Отоді за Олега Гориславовича
Сіялись-росли усобиці,
Гинули внуки Даждьбогові,
В княжих чварах віку позбавлялися,
Отоді в землі Руській
Не так ратаї гукали-покликали,
Як ворони крякали-кричали,
За трупи перекир маючи,
Чорні галки одна одну кликали,
На поживу вилітаючи в поле.

Так було за битв колишніх,
А такого побою ще не чувано!
З ранку красного до вечора,
З вечора до світу ясного
Летять стріли гартовані,
Гримлять шаблі об шоломи,
Тріщать списи булатні
У полі невідомому,
Серед землі Половецької.
Чорна земля під копитами,
Кістями засіяна,
Кров'ю полита, —
Тугою зійшли тії кості
На Руській землі!

Що то шумить, що то дзвенить
Перед зорею ранньою?
Ігор полки свої повертає,
Жаль йому брата любого Всеволода.
Бились день та бились і другий,
А на третій, в південну годину,
Похилились Ігореві стяги!
Тут брати розлучились
Над рікою Каялою бистрою.
Не стало вина кривавого,
Закінчили своє погуляння русичі,
Сватів своїх добре напоїли,
Самі полягли за землю Руську.
Никне трава жалощами,
Древо з туги к землі клониться.
Невесела, браття, настала година,
А що силу руську пустиня вкрила!

Встала тоді обида
В силах Даждьбожого внука,
Дівою ступила на землю Троянову,
Сплеснула крильми лебединими,
На синьому морі
Біля Дону плещучись,
Прогнала часи достатку.
Перестали князі невірних воювати,

Стали один одному казати:
"Се моє, а се теж моє, брате!"
Стали вони діла дрібні
Вважати за великі,
На себе самих підіймати чвари, —
А невірні з усіх сторін находили,
Землю Руську долали.
Ох, далеко ж ти залетів,
Ясен соколе,
Птиць край моря побиваючи!
Ігорового війська преславного
Довіку вже не воскресити!

* * *

Зайшов тоді стогін великий,
Розтялися тяжкі прокльони
По землі Руській.
Ой покликнули Карна і Жля,
Побігли по Руській землі,
Огонь роздмухуючи
В розі полум'яному.
Жони руські заплакали,
Словами промовляючи:
"Вже ж нам про милих своїх
Ні мислю не помислити,
Ні в думці не подумати,
Ні очима їх не побачити,
Вже ж нам сребром-золотом
Довіку не тішитись!"

Застогнав тоді Київ тугою,
Заголосив Чернігів напастями,
Журба розлилась по Руській землі,
Печаль гірка розтеклася.
А князі самі на себе
Незгоду взяли кувати,
А невірні набігали на Руську землю,
По білиці з двору данини брали.
Тож бо два хоробрі Святославовичі,
Ігор та Всеволод,

Розбудили лихо недобре,
Що приспав був отець їх,
Святослав грізний великий київський.
Був же він грозою на ворога,
Приборкав його полками сильними
Ще й мечами булатними,
Наступив на землю Половецьку,
Потоптав гори та яруги,
Скаламутив ріки й озера,
Висушив болота і потоки,
А невірного Кобяка з лукомор'я
Од залізних полків половецьких
Мовби той вихор вихопив, —
І упав Кобяк у Києві,
У світлиці Святославовій.
Тут німці і венеційці,
Тут греки і морав'яни
Славу співають Святославові,
Гудять Ігоря Святославовича,
Що потопив скарби в Каялі половецькій,
Руського золота в неї насипав.
Пересів Ігор князь із сідла золотого
В сідло невольницьке,
Мури в містах засмутилися,
Померкли веселощі.

* * *

Смутен сон приснився Святославові
На горах київських.
"Укрили мене, — каже, — звечора
Чорним запиалом на ліжку тисовому,
Черпали мені синього вина
З отрутою мішаного,
Сипали мені на лоно
Сагайдаками порожніми поганськими
Перли великі
Та ще й мене голубили, —
А вже в моїм теремі злотоверхім
Покрівля розвалена,
З вечора до ранку самого

Сизокрилі ворони крякали
Коло Плісненська на оболоні,
Похоронні сани їхали
До синього моря".
І сказали бояри князеві:
"Туга, князю, ум полонила!
Се ж бо злетіли два соколи
З отцякого столу золотого
Пошукати города Тматорокані,
А ще й з Дону шоломом напиться.
Повтинали поганці їм крила,
Закували їх самих у залізо.
Темно було того дня:
Померкли два сонця,
Два багряні стовпи погасли,
Ще й два молоді місяці,
Олег і Святослав,
Тьмою огорнулись.
На ріці Каялі мла світ закрила,
Розсипались по землі половці,
Мов та згряя лютих пардусів,
Потопили наших у морі,
Хану своєму велику дали потугу.
Уже ганьба славу поборола,
Уже насильство побило волю,
Уже див шугнув на землю.
Заспівали готські діви красні
На березі синього моря,
Руським золотом видзвонюють,
Співають про часи недавні,
Славлять помсту Шароканову.
А нам тепер, друзі-дружино,
Не до веселощів!"

Зронив тоді великий Святослав
Золоте слово, зо слізьми змішане:
"Дітки мої, Ігорю і Всеволоде!
Рано взяли ви землю Половецьку
Мечами разити,
А собі слави шукати.
Не з честю ви ворога подолали,

Не з честю пролили кров поганську.
Серця ваші хоробрі
З булата міцного викуті,
Буйною відвагою гартовані.
Що ж бо зробили ви
З сивиною моєю срібною?
Уже не бачу я влади сильного,
На війська багатого
Брата мого Ярослава
З чернігівськими боярами,
З могутами і з горянами,
З зайдиголовами та з похожанами, —
Ті без щитів,
Із ножами захалявними
Криком війська побивають,
Прадідною славою видзвонюючи.
Ви ж сказали: "Самі мужаймось,
Самі візьмем славу прийдешню,
Колишньою самі поділимось".
Чи то диво, браття,
Старому помолодіти?
Коли сокіл перелиняє,
Високо він птахів ганяє,
Не дає гніздо своє скривдити.
Тільки ж лихо: не маю підмоги
Від князівства, братів моїх кривих. —
Невесела година настала!
Уже Римів кричить
Під шаблями половецькими,
А Володимир поранений-порубаний,
Туга і печаль сину Глібовому!

Великий князю Всеволоде!
Чи не прилинув би ти здалека
Отчий золотий престол покріпити?
Твої бо воїни можуть
Волгу веслами розплескати,
А Дон шоломами вилити,
Коли б ти був, —
Продавалась би невільниця по ногаті,
А невільник — по різані.

Ти бо можеш на суходолі
Живими стріляти самострілами —
Завзятими синами Глібовими!

Ти, буй-Рюриче, і ти, Давиде!
Чи не ваші воїни
Золотими шоломами
У крові ворожій плавали?
Чи не ваша хоробра дружина
Рикає, мов ті тури,
Ранені шаблями гартованими
В полі нежданому?
А вступіть же, панове-браття,
В золотее стремено
За кривду сьогочасну,
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!
Галицький Осмомисле Ярославе!
Високо сидиш ти
На своїм золотокованім престолі,
Підперши гори угорські
Своїми залізними військами,
Заступивши королеві дорогу,
Зачинивши ворота на Дунаї,
Через хмари каміння кидаючи,
Суд по Дунай рядячи.
Грози твої по землях течуть.
Одчиняєш ти браму Києву,
Стріляєш із отчого столу золотого
На султанів у далеких землях.
Стріляй, господарю, Кончака,
Раба поганого,
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!

А ти, буй-Романе, і ти, Мстиславе!
Мисль одважна
Покликає ваш розум на діло.
Високо плаваєш ти, Романе,

В подвигах ратних,
Як той сокіл на вітрі ширяючи,
Птицю долаючи одвагою.
Маєте ви залізні нагрудники
Під шоломами латинськими.
Та й не одна країна гунська,
Литва ще й ятвіги,
Деремела й половці
Списи свої покидали,
А голови преклонили
Під тими мечами булатними!
Та вже князю тому Ігореві
Світ-сонце примеркло,
А дерево не на добро
Листя своє зронило,
Понад Россю та й понад Сулою
Городи поділено!
Уже Ігорового війська славного
Не воскресити!
Дон тебе, князю, кличе,
Князів на подолання ззиває.
Хоробрі князі Ольговичі
Готові до бою!

Інгвар і Всеволод
І всі ви, три Мстиславовичі,
Не лихого гнізда кречети, —
Чи не в битвах,
Не в звитягах славетних
Здобули ви собі володіння?
Де ж ваші золоті шоломи,
Щити добрі і списи ляські?
Загородіть полю ворота
Гострими своїми стрілами
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!"

Уже Сула бистрая
Не рине срібними струмнями
До города Переяслава,

Двина-ріка тече болотами
Назустріч грізним полочанам
Крик поганих розтинається!
Сам тільки Ізяслав, син Васильків,
Подзвонив мечами своїми гострими
У шоломи литовські.
Приголубив він славу ратну
Діда свого Всеслава,
А самого його під щитами багряними
Литовські мечі приголубили.
І сховавав він кров'ю юною,
Сам собі слово промовляючи:
"Дружину твою, княже,
Укрили птиці крилами,
Звірі її кров полизали".
Не було там брата Брячислава,
Ані другого, Всеволода,
Сам один зронив він перлову душу
Крізь золоте намисто.
Голоси жалобою лунають,
Навкруги веселощі примовкли,
Трублять труби городенські.

Ярославе і всі внуки Всеславові!
Преклоніть ви свої корогви,
Укладіте в піхви мечі оганьблені,
Втратили бо ви дідівську славу!
Ви своїми чварами
Зачали наводити невірних
На землю Руську,
На життя Всеславове!
Що ж то була за наруга
Через лихі усобиці
Від землі Половецької!

На сьомім віці Трояновім
Метнув князь Всеслав жереб
На дівчину, йому любу.
Сів він на бистрого коня,
Помчався до Києва-города,
Діткнувся кінцем списа

До золотого столу київського.
Поринув він лютим звіром
Серед ночі темної
Із города Білгорода,
Окрився млою синьою,
А вранці-рано
Відчинив сокирами браму новгородську,
Розбив славу Ярославову,
Скочив вовком до Немиги з Дудуток.

Не снопи кладуть на Немизі, —
Кладуть голови молодецькі,
Молотять ціпами булатними,
Стелять на току життя,
Одвівають душу від тіла.
Береги криваві немизькі
Не добром-збіжжям засіяні, —
Засіяні кістьми синів руських.
Всеслав князь людей судив.
Городи мирив із князями,
А сам вовком серед ночі темної
Вибігав із города з Києва,
До півнів сягав Тмутороканя,
Вовком путь перебігаючи
Великому Хорсові.
Йому в місті Полоцьку
Дзвонили дзвони до заутрені
У святій Софії раннім-рано,
А вже в Києві він чув той дзвін.

Віща душа була
В тілі його молодецькому,
А не раз, не два біди зазнавала.
Тим же то Боян віщий
І склав колись мудру приповідку:
"Ні мудрому, ні меткому,
Ні за пташку прудкішому
Суда божого не минути!"

Ой і стогнати землі Руській,
Колишні часи і князів колишніх

Пригадуючи!
Не можна ж було прикути
Того старого Володимира
До гір київських!
Стали бо корогви
Одні Рюрикові, інші — Давидові,
В різні боки вони розвіваються,
Списи співають на Дунаї!

* * *

Ярославни княгині чути голос.
Як та чайка-жалібниця,
Стогне вона вранці-рано:
"Полечу, — каже, — зозулею по Дунаю,
Умочу бобровий рукав
У Каялі-ріці,
Обмию князеві криваві рани
На тілі його дужому!"
Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
"О вітре, вітрило!
Чому, господарю, силою вієш?
Чому мечеш ворожі стріли
На крилах своїх легких
Проти воїнів мого милого?
Чи то мало тобі шугати під хмарами,
Кораблі на синім морі гойдаючи?
Чому, господарю, по ковилі срібній
Розсіяв ти мої радощі?"
Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
"О Дніпре-Славуто!
Пробив ти кам'яні гори
Крізь землю Половецьку,
Гойдаєш кораблі Святославові,
До полків несучи Кобякових.
Принеси ж ти, господарю,
До мене мого милого,

А не слала б я сліз йому ревних
На море пораненьку!"
Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
"Сонце світле, трисвітле!
Для всіх ти тепле і красне!
Чому ж, сонце-господарю,
Простерло гаряче своє проміння
На воїнів мого милого
У полі безводному,
Спрагою їм луки посушило,
Тугою сагайдаки склепило!"

* * *

Опівночі море заграло,
Мла іде стовпами-вихрами,
Ігореві князю бог путь являє
Із землі Половецької
На землю Руську,
До отецького золотого престолу.
Погасла зоря вечорова,
Ігор спить, Ігор не спить,
Ігор мислю поле міряє
Од великого Дону
Та й до Дінця малого.
Овлур свиснув на коня за річкою,
Подає вістку князеві...
І нема вже князя Ігоря!
Стогне-гуде земля,
Шелестить трава,
Намети половецькі сколихнулися.
А Ігор князь поскочив горностаєм
Між очерети високі,
Білим гоголем на воду полинув.
Іспав же він на коня бистрого
Ще й помчався вовком-сіроманцем
До луку донецького,
Ще й полетів ясным соколом,
Гуси-лебеді в тумані сизому

На підживок собі забиваючи.
Коли Ігор соколом летить,
Овлур сірим вовком стелється,
Студену росу струшуючи:
Заморили ж вони бистрі свої коні.

Каже Донець: "Княже Ігорю!
Не мало тобі слави,
Кончакові — досади лютої,
А Руській землі веселощів!"

Каже Ігор: "О Донець-ріко!
Не мало тобі слави,
Що носив ти князя на хвилях,
Стелив йому траву зелену
На берегах срібних,
Окривав теплим туманом
У затінку зеленого дерева,
Стеріг на воді гоголем,
На хвилі птахом-рибалкою,
На вітрі качкою-чорнухою!"
Не така ж та річка Стугна,
Що мало води в собі має,
Та чужі забирає собі потоки,
Широко в гирлі розливаючись!
Потопила вона край темного берега
Юнака князя Ростислава.
Плаче мати Ростиславова
По юнакові Ростиславу князеві!
Никли квіти жалощами,
Дерево з туги к землі клонилося!

Не сороки заскрекотали, —
Їдуть Гзак і Кончак
Слідом Ігоревим.
Тоді ворони не крякали,
І галич примовкла,
І сороки не скрекотали, —
Тільки полози повзали,
Тільки дятли стукотом
Шлях до річки показували,

А ще соловейки співом веселим
Ясен світ віщували.

Каже Гзак Кончакові:

"Коли сокіл до гнізда відлітає, —
Не пустім молодого соколяти,
Золотими стрілами застрельмо".

Каже Кончак Гзакові:

"Коли сокіл до гнізда відлітає, —
То опутаймо соколя його
Красною дівчиною".

Каже Гзак Кончакові:

"Як опутаєм його
Красною дівчиною,
То не бачити нам ні соколяти,
Ані дівчини тієї красної,
Тоді нас птахи почнуть бити
В полі нашому Половецькому!"

* * *

Сказав Боян, піснетворець давній
Часу Олега ще й Ярослава,
Про дні сказав Святославові:
"Тяжко голові без плечей,
А зле тілу без голови".
Так само тяжко й Руській землі
Без князя Ігоря.

Сонце сяє в небі ясному,
Ігор князь — у Руській землі!
Дівчата співають на Дунаї,
В'ються голоси через море
До Києва города.
Іде Ігор Боричевим
До святої богородиці Пирогощої.
Землі раді, городи веселі,
Співають вони про давніх князів,
Про молодих виспівують.
Слава славна Ігорю Святославовичу,

Буй-турові Всеволоду,
Володимирові Ігоревичу!
Здоров'я князеві й дружині,
Що борються за народ християнський
Із військами поганями!
Князям і дружині слава!

Амінь.